

Causal Modeling and Gender Differences for Alienation Feeling in Urban Spaces: A study in Ahvaz

Maryam azadbakht¹✉, Saeed Amanpour, Mustafa Mohammadi, Mojtaba Jahanifar

¹- Ph. D Student of Geography and urban planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. **Email:** m-azadbakht@stu.scu.ir

²- Associate Professor in Geography and urban planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

³- Associate Professor in Geography and urban planning lecturer, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

⁴- Assistant Professor in psychometrics, Education Department, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 08 May 2022

Revised: 02 July 2022

Accepted: 04 September 2022

Published online: 23 September 2022

Keywords:

*feeling of alienation,
city space,
spatial attachment,
gender difference.*

ABSTRACT

Introduction: The feeling of material and spiritual separation of a person from the space of a city determines his alienation from the urban space. The feeling of alienation in the urban space can be a result of place attachment, urban vitality and even the safety and livability of the city.

Data and method: In this quantitative research, the causal structure of the feeling of alienation in the urban space and the difference of this feeling in the gender of men and women were investigated with a sample of 480 people collected from Ahvaz. Structural equation modeling and multi-group differences modeling have been used for data analysis .

Results: urban vibrancy, urban security and livability are the most important factors that directly and indirectly affect the feeling of alienation in the urban space, although this causality is moderated by place attachment. The causal structural model of the feeling of alienation in the urban space works differently between men and women.

Conclusion: The effectiveness of women's feeling of alienation in urban space is more than men's from all three factors of livability, security and vitality of the city. Physiological structure of women, their feelings and abilities, male policies of the city, lack of fit of urban spaces with women's gender, abandoned and anxiety-provoking spaces have played an important role in intensifying this relationship. Also, from the point of view of the Ahvaz citizens, the spaces that induce the greatest alienation feeling are located in the center, west and southwest areas and the least in the north area of Ahvaz. For this reason, urban designers' attention to spaces, the space function, the ability and limitations of people, and most importantly their gender, can reduce the alienation feeling in the urban space.

Cite this article: Azadbakht, Maryam., Amanpour, Saeed., Mohammadi, Mostafa., Jahanifar, Mojtaba. (2022). Causal Modeling and Gender Differences for Alienation Feeling in Urban Spaces: A study in Ahvaz. *Urban Social Geography*, 9 (2), 129-147. <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2078>

© The Author(s).

DOI: [10.22103/JUSG.2022.2078](https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2078)

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

¹- **Corresponding Author:** Azadbakht, M., Shahid Chamran University of Ahvaz. ✉m-azadbakht@stu.scu.ir
☎(+98) 9160484435

English Extended Abstract

Introduction

alienation is the human separation from his spiritual and material world and the inability to change the reality that exists. Alienation means the lack of connection between the built environment and physical components with the humans as a social being. One of the alienation dimensions is human alienation from urban space. Various researchers in the fields of sociology, psychology and to some extent urban planning have investigated the issue of alienation from the urban space. The most important topics investigated in this field are: identifying or selecting sources related to urban alienation, the effect of ethnocentrism and urban life on alienation, cultural and social alienation in the urban area, and the effect of gender differences. With a closer look at these researches, we find that most of them, while having a general view on the issue of urban alienation, have tried to look at this issue with sociological, psychological and sometimes philosophical perspectives, and in the best case, they should only refer to keywords such as space or urban structures. This holistic view and lack of attention to urban structure and elements, lack of attention to city geography and geographical barriers and urban development, lack of compatibility of the results of urban alienation and its discussions with the field of urban planning motivated the researchers to take a new look at this feeling, and to explain the causes of the feeling of alienation in the urban space in terms of the urban planning, and investigate the gender differences of this feeling. Therefore, the current research seeks to find a causal model for the feeling of alienation in the urban space and will examine the structural difference of the model of the alienation feeling in the urban space for men and women.

Method and Method

In this quantitative research, which was carried out in a descriptive approach with the purpose of explanation (causal modeling), due to the limitations of the corona virus crisis, the researchers were forced to use available sampling. The statistical population of this research was male and female Ahvaz citizens, a sample of 480 people was selected from the eight districts of Ahvaz municipality. The required data was collected in the first 6 months of 1401 with the help of a questionnaire. Estimation of the parameters of the alienation feeling model in the urban space was done using an iterative method with full information maximum likelihood and through the structural equation modeling environment in LISREL 8.8 software. In order to meaningfully interpret group average differences, the difference in structural averages (latent mean), model sizes (structural parameters) the alienation feeling in the urban space in the groups of women and men was compared.

Results

The vibrancy of the urban space has had a greater impact on place attachment in Ahvaz, this effect was greater in women. The negative effect of place attachment on the alienation feeling in the urban space is also clear in the model, this negative effect is slightly stronger in women. The structural model of the feeling of alienation in the urban space also has a covariance structure, which means that it also considers the correlation between exogenous variables. The correlation between vitality of urban space, sense of security and urban livability is 0.74 and 0.89, respectively. Also, the canonical correlation between the sense of security in the urban space and urban livability is equal to 0.71. Also, the model of alienation feeling in the urban space, both in the variance of the factors and in the covariance between the factors in the two gender groups of men and women are variant. The difference between the parameters of the causal structure in the two models related to women and men shows the variability of this structure in relation to gender, and in simpler terms, the causal structure of the alienation feeling in the urban space works differently between women and men.

Conclusion

English Extended Abstract

The alienation feeling of in the urban space, from the point of view of urban planners and relying on the spatial and spatial components, is the subject of this research in order to establish a coherent and logical causal structure for the manifestation of this feeling in the urban spaces. The exogenous factors of this model that directly and indirectly affect the feeling of alienation in the urban space were vibrancy in the urban space, urban security, and livability of the city space. Spatial attachment was chosen as the closest concept to the feeling of alienation from the urban space as a mediating variable, and of course, as expected, it had the most direct and strongest effect on the feeling of alienation. Our causal model showed that the exogenous concepts of the model such as Urban vitality and livability of the city space are ranked second and third respectively in terms of their role in the cause of the feeling of alienation. It is suggested that, in the design of urban spaces, in order to prevent social isolation, which is one of the important consequences of the alienation feeling in the urban space, more attention should be paid to important components such as urban vitality, urban livability, and city security. In this regard, appropriate a place-oriented lighting, reduction of extraneous and abandoned spaces in the city, more control of urban areas that are crime-prone and unsafe, and increasing citizens' access to urban services at distances close to the place of residence will increase the sense of security. It will become a city, which will reduce the feeling of alienation. Creating entertainment and recreational spaces in a decentralized and neighborhood way, using green spaces to increase the sense of vitality, paying attention to city design in terms of the beauty of the place and cultural and ethnic elements, creating permeable sidewalks in the city space can also increase the vitality of the city. and make it more livable.

مدل یابی علی و تفاوت‌های جنسیتی برای احساس بیگانگی در فضاهای شهری (مطالعه موردی: کلانشهر اهواز)

مریم آزادبخت^۱✉، سعید امانپور، مصطفی محمدی ده چشمه، مجتبی جهانی فر

- ۱- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m-azadbakht@stu.scu.ir
- ۱- دانشیار گروه برنامه‌ریزی شهری، دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران.
- ۱- دانشیار گروه برنامه‌ریزی شهری، دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران.
- ۱- استادیار گروه علوم تربیتی، دکتری سنجش و اندازه‌گیری (روان‌سنجی) دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۱۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۳</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱</p>	<p>مقدمه: احساس جدایی مادی و معنوی فرد از فضای یک شهر، بیگانگی او را از فضای شهری رقم می‌زند. احساس بیگانگی در فضای شهری می‌تواند، معلول دل‌بستگی مکانی، سرزندگی شهری و حتی امنیت و زیست‌پذیری شهر باشد.</p> <p>داده و روش: در این پژوهش کمی، ساختار علی احساس بیگانگی در فضای شهری و تفاوت این احساس در جنسیت زن و مرد، به کمک نمونه ۴۸۰ نفری که از شهر اهواز گردآوری شد بررسی گردید. از مدل‌یابی معادلات ساختاری و مدل‌یابی تفاوت‌های گروهی برای تحلیل داده‌ها بهره گرفته شده است.</p> <p>یافته‌ها: نشان‌دهنده آن است که سرزندگی شهری، امنیت و زیست‌پذیری شهری مهم‌ترین عواملی هستند که هم به طور مستقیم و هم غیر مستقیم بر احساس بیگانگی در فضای شهری تأثیر می‌گذارند، البته این علیت را دل‌بستگی مکانی تعدیل کرده است. مدل ساختاری علی احساس بیگانگی در فضای شهری بین زنان و مردان متفاوت عمل می‌کند.</p> <p>نتیجه‌گیری: تأثیرپذیری احساس بیگانگی زنان در فضای شهری از هرسه عامل زیست‌پذیری، امنیت و سرزندگی شهر بیشتر از مردان می‌باشد. ساختار فیزیولوژیک زنان، احساسات و توانایی آنان، سیاست‌گذاری‌های مردانه شهر، عدم تناسب فضاهای شهری با جنسیت زنان، فضاهای رها شده و اضطراب‌آور در شدیدتر شدن این ارتباط نقش مهمی ایفا کرده است. همچنین از دیدگاه شهروندان اهوازی فضاهایی که بیشترین احساس بیگانگی را القاء می‌کنند در محدوده‌های مرکز، غرب و جنوب غربی و کمترین در محدوده شمال شهر اهواز یعنی محلاتی است که کمترین خدمات شهرداری در آن‌ها وجود دارد می‌باشند. به همین خاطر توجه بیشتر طراحان شهری به فضاها، عملکرد فضا، توانایی و محدودیت افراد، و از همه مهم‌تر جنسیت آن‌ها می‌تواند موجب کاهش احساس بیگانگی شهروندان در فضای شهری شود.</p>

استناد: آزادبخت، مریم؛ امانپور، سعید؛ محمدی ده‌چشمه، مصطفی؛ جهانی فر، مجتبی (۱۴۰۱). مدل‌یابی علی و تفاوت‌های جنسیتی برای احساس بیگانگی در فضاهای شهری (مطالعه موردی: کلانشهر اهواز)، *جغرافیای اجتماعی شهری*، ۹ (۲)، ۱۴۷-۱۲۹. DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2078>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

DOI: [10.22103/JUSG.2022.2078](https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2078)

مقدمه

بیگانگی عبارت است از جدایی و دوری انسان از دنیای معنوی و مادی خود و دور شدن او و ناتوانی در تغییر واقعیتی که در آن وجود دارد. بیگانگی به معنی عدم پیوند بین محیط ساخته شده و اجزای کالبدی با انسان به عنوان موجودی اجتماعی می‌باشد (Hashem Sahan, 2021: 2). از دیدگاه جامعه‌شناسان، بیگانگی شهری عبارت است از شکل‌گیری یک نوع وضعیت روحی روانی برآمده از شهر و ویژگی‌های شهری که در آن شهرنشینان نسبت به خود و محیط‌های اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و تاریخی اطرافش احساس جدایی و عدم تعلق می‌کند (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۰۰). با رشد روزافزون شهرنشینی و تشکیل کلان‌شهرها، جامعه شهری بیش از هر زمانی با مسئله بیگانگی اجتماعی و بیگانگی شهری مواجه گردیده است (Madanipour et al., 2021). افزایش جمعیت شهرنشین در طول چند دهه گذشته، هرچند مزایایی برای ساکنان شهرها به ارمغان داشته، بسیاری از شهرها و ساکنان را با مسائل و چالش‌هایی در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیستی و کالبدی رو به رو ساخته است. تداوم این وضعیت موجب فاصله گرفتن شهرها از وضعیت پایداری و تنزل کیفیت زیست و زندگی ساکنان شده است (میرزاحسین و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۶۲). در حال حاضر حدود ۵۵ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند (Bin Bishr, 2019: 117). رشد شتابان شهر همراه با غلبه فضاهای مجازی و توسعه الکترونیک در شهرهای مدرن، علاوه بر اینکه روابط اجتماعی را در شهرها کاهش و زمینه‌ی بیگانگی جمعی را فراهم آورده است که اهمیت اجتماعی مکان و هویت‌های محلی را تضعیف نموده است (Goussous & Tayoun, 2020). اگرچه تجربه احساس بیگانگی در فضای شهرها و مخصوصاً کلانشهرها در کشورهای مختلف، تفاوت‌هایی با هم دارند و از این جهت نیز نقش متفاوتی بر حیات شهری دارد لیکن به این دلیل که احساس بیگانگی بخش مهمی از فضای عمومی است و فضای عمومی نیز بخش وسیعی از زندگی شهری است در نتیجه مجال ارتباط و پیوند اجتماعی را برای ساکنان فراهم می‌آورد و تضعیف آن باعث فرسایش انسجام شهر و همچنین سبب عدم مشارکت شهروندان در مسائل شهری و شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی چون (کاهش احساس امنیت، وندالیسم اجتماعی، انزوا، عدم اعتماد و...) می‌گردد.

بی‌توجهی در برنامه‌ریزی شهری به متغیرهایی مثل جنسیت، سن، گروه‌های قومی و ... می‌تواند به افزایش بیگانگی، نابرابری-های اجتماعی (Zayari & Torkamanniya, 2019)، کاهش شمولیت اجتماعی، تنزل کیفیت زندگی از دیدگاه شهروندان، افول کیفیت محیط در فضاهای شهری، عدم تضمین حقوق اجتماعی و دسترسی عادلانه به فرصت‌ها و منابع و در نتیجه عدم تحقق عدالت اجتماعی دامن بزند (Hurubeana, 2013). توجه به جنسیت در فضاهای شهری خصوصاً در فضاهای عمومی به این مفهوم است که ساختارهایی گسترش یابد که عدالت میان زنان و مردان را با پذیرش تفاوت‌های آنان و با ایجاد فرصت‌های برابر برقرار سازد (Gharai, 2012). با گسترش سریع شهرنشینی در جهان و لزوم توجه به عملکرد مدیریت این سیستم‌های شهری، مطالعه در زمینه زندگی شهری و شیوه‌های دسترسی همه‌ی ساکنان به حقوق شهروندی و برخورداری برابر آن‌ها به این حقوق اهمیت زیادی می‌یابد (Carmen, 2020: 32). مفاهیم عدالت و برابری از زمان‌های دور مورد توجه قرار گرفته است، علی‌رغم این، بی‌عدالتی و تبعیض در شهرها همچنان به چشم می‌خورد. در میان انواع بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌ها، عدالت جنسی موضوعی بوده است که در تمامی اعصار به حاشیه رانده شده است. تفاوت بین زن و مرد و دیدگاه‌های پدرسالارانه نه تنها در شهرسازی، بلکه در بسیاری از موارد موجب شده است تا زنان حقوق خود را انکار کنند؛ این در حالی است که نقش کلیدی آن‌ها در عرصه‌های مختلف بروز یافته است (کوهی، ۱۳۹۹: ۳۲).

فضاهای شهری اگرچه بسیار بزرگ و برانگیزاننده‌اند، در عین حال سرشار از غریبگی، ناامنی و هراس‌اند. مکتب شیکاگو و پیشینیان آن بر این باورند که شهرها به طور ذهنی در حال بیگانگی هستند. احساس بیگانگی مانند دیگر سازه‌ها می‌تواند بین مرد و زن تفاوت داشته باشد و شناخت احساس بیگانگی در فضاهای شهری و عوامل بروز آن ضمن اینکه می‌تواند درک ما را از این احساس بالا ببرد با شناخت عوامل تأثیرگذار بر احساس بیگانگی به برنامه‌ریزان و شهرسازان کمک می‌کند که آثار نامطلوب این عوامل را کاهش بدهند و راهکارهایی را برای بهبود این احساس در سطح جامعه ارائه دهند.

پژوهشگران مختلف در حوزه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تا حدودی شهرسازی موضوع بیگانگی از فضای شهری را مورد بررسی قرار داده‌اند. مهم‌ترین موضوعات مورد بررسی در این حوزه تا کنون عبارت بوده‌اند از: شناسایی و یا انتخاب منابع مرتبط با بیگانگی شهری، تأثیر قوم‌گرایی و زندگی شهری بر بیگانگی، بیگانگی‌های فرهنگی و اجتماعی در حوزه شهری، تأثیر تفاوت‌های

جنسیتی در شکل‌گیری بیگانگی اجتماعی و فرهنگی و همچنین پیامدهای این بیگانگی بوده است. با نگاهی دقیق‌تر به این پژوهش‌ها در می‌یابیم که بیشتر آن‌ها ضمن داشتن نگاه کلی به موضوع بیگانگی شهری، سعی کرده‌اند با دیدگاه‌های جامعه‌شناسانه، روانشناسانه و بعضاً فلسفی به این موضوع نگاه کرده، و در بهترین حالت تنها به کلید واژه‌هایی مثل فضا و یا ساختارهای شهری اشاره داشته باشند. این دیدگاه کل نگر و عدم توجه بیشتر به ساختار و عناصر شهری، عدم توجه به جغرافیای شهر و موانع و عوامل جغرافیایی و شهرسازی، عدم تناسب نتایج بیگانگی شهری و مباحث آن با حوزه برنامه‌ریزی شهری آن هم از زاویه دید جغرافیدانان برنامه‌ریزی شهری، پژوهشگران این پژوهش را بر آن داشته تا نگاهی تازه به این احساس داشته باشند، و به تبیین علت‌های احساس بیگانگی در فضای شهری در نظر جغرافیای برنامه‌ریزی شهری پرداخته و تفاوت‌های جنسیتی این احساس را بررسی نمایند. بنابراین پژوهش حاضر به دنبال مدلیابی علی برای احساس بیگانگی در فضای شهری بوده و تفاوت ساختاری مدل احساس بیگانگی در فضای شهری را برای جنسیت زن و مرد مورد بررسی قرار خواهد داد.

پیشینه نظری

احساس بیگانگی

احساس بیگانگی به معنای کنش‌ها یا فرایندهای معینی است که موجب احساس انزوا یا غریبگی یا احساس غیرهمدلانه و خصمانه یک فرد می‌شود. در تعریف دیگر، احساس بیگانگی به معنای احساس غریبگی، فقدان حمایت اجتماعی یا پیوند اجتماعی معنادار به کار برده می‌شود. بنابراین احساس بیگانگی به معنای تجربه‌ای است که موجب می‌شود شخص خود را همچون فردی بیگانه احساس کند. این بیگانگی به دو صورت بیگانگی از محیط که بیانگر پدید آمدن خلاء میان انسان و محیط زندگی اوست و بیگانگی از خود که حاکی از بیگانگی انسان نسبت به خود و توانایی‌های خویش است، متجلی می‌شود (ادهمی، ۱۳۹۷: ۹). ملوین سیمن بیگانگی اجتماعی را نوعی احساس یا وضعیتی می‌داند که هر فرد در رابطه با خود دیگران و جامعه از خود بروز می‌دهد، وی ضمن این تعریف از بیگانگی، صور و انواع تظاهرات رفتار بیگانه‌گونه را در پنج نوع احساس بی‌قدرتی، احساس بی‌هنجاری، احساس انزوای اجتماعی، احساس بی‌معنایی و احساس تنفر از خویش‌نشان داده است (seeman, 1957: 784).

بیگانگی شهری

گسترش شهرنشینی موجب شکل‌گیری برخی از آسیب‌های اجتماعی شده است که بیگانگی شهری از جمله این آسیب‌هاست. به طوری که عدم انطباق و بی‌قاعدگی در فرم، فضا و عملکرد محیط کالبدی و فیزیکی، مسائل و مشکلات محیط اجتماعی، تنگناهای محیط فرهنگی و نمادین شهر که محصول توسعه شهرنشینی است، باعث بیگانگی شهرنشینان در شهر، و انزوا و عدم تعلق آنان نسبت به حیات شهری شده است. به عبارت دیگر، روابط اجتماعی و شیوه‌امروزی زندگی در فضای شهری از یک سو، و نقش نمادین فضاهای کالبدی در شهرها از سوی دیگر، انسان شهرنشین را بیش از پیش نسبت به خود، دیگران و محیط بیگانه کرده است (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۷).

جدول ۱- گزاره‌های نظری بیگانگی شهری به تفکیک صاحب نظران

شکل بیگانگی	گزاره‌های نظری	نظریه پرداز
دلزدگی	۱- شهرنشینان به اشکال مختلف نیاز خود را در شهر برطرف می‌سازند. ۲- اشکال مختلف تأمین نیاز (کنش) تحت تأثیر اندازه شهر است. ۳- اندازه شهر، تحریکات عصبی را در محیط شهر افزایش می‌دهد. ۴- با افزایش تحریکات عصبی، توان پاسخگوئی سیستم عصبی شهرنشینان تضعیف می‌گردد. ۵- با تضعیف سیستم عصبی، افراد ناگزیر به واکنش انتخابی (عقلانی) به محرک‌ها می‌شوند. ۶- واکنش انتخابی به تحریکات عصبی محیط شهری، باعث دلزدگی شهرنشینان می‌شود.	زیمل (۱۸۸۵-۱۹۱۸)
	۱- شهر به مثابه یک متن فرهنگی با ویژگی تماس‌های کوتاه، احساسات گذرا و	بنیامین (۱۸۹۲-۱۹۴۰)

پرسه زنی	اطلاعات پراکنده است. ۲-ویژگی های متنی شهر، تجارب فردی متفاوتی را در بین شهرنشینان رقم می زند. ۳-تجارب فردی شهرنشینان، باعث خوانش های سطحی، گذرا و عاری از تفسیر از متن فرهنگی شهر می شود. ۴-خوانش سطحی، گذرا و عاری از تفسیر موجب عبور سریع و پرسه زنی در شهر می شود.	
بی سازمانی اجتماعی	۱- با افزایش اندازه، تراکم و ناهمگونی اجتماعی فرهنگی در شهر، روابط شهرنشینان در گروه های اولیه تضعیف و عضویت آن ها در گروه های ثانویه تقویت می گردد. ۲-عضویت در گروه های ثانویه متعدد و متفاوت و متناقض سبب می شود، شهرنشینان در نقش های اجتماعی متفاوتی و متناقض ایفای نقش نمایند. ۳- ایفای نقش های متفاوت سبب شکل گیری هویت های متفاوت و متناقض در شهرنشینان می شود. ۴- شکل گیری هویت های متفاوت و متناقض شهری اشکال مختلفی از بی-ثباتی شخصیت را به وجود می آورد. ۵-بی ثباتی شخصیتی و شکل گیری هویت های ناقص در شهرنشینان سبب بروز اختلالات روانی، خودکشی، هرج و مرج اخلاقی و بی سازمانی می شود.	ویرث (۱۹۵۲-۱۹۰۲)
بیگانگی فضایی	۱-نظام سرمایه داری مدرن، سود خود را در تولید انبوه فضاهای مصنوع شهری با ارزش ها (قیمت)، الگوها و کارکردهای متفاوت جستجو می کند. ۲- تولید انبوه فضا در الگوها، کارکردها و ارزش های متفاوت سبب تفکیک و گسترش فضاهای متفاوت و متناقض در شهر می شود. ۳-تفکیک و گسترش فضاهای متفاوت و متناقض شهری مانع شناخت شهرنشینان از الگوهای متفاوت و متناقض فضاهای شهری می شود. ۴- عدم شناخت یا نقص در شناخت از الگوهای متناقض فضاهای شهری سبب احساس جدایی و عدم تعلق شهرنشینان نسبت به فضاهای شهری در مواجهه با فضا می شود.	لوفور (۱۹۹۱-۱۹۰۲)
بیگانگی فضایی	۱-سرمایه داری صنعتی به دلیل میل بی وقفه به سودآوری، به دنبال تولید فضاهای جدید شهری است. ۲-تولید فضاهای جدید شهری بر اساس منطق نظام سرمایه داری تولید انبوه، الگوهای متفاوت و ارزش ها متفاوت سبب عدم کنترل شهرنشینان بر تولید فضاهای جدید می شود.	هاروی ۱۹۳۵

جنسیت و فضا

فضا، در بیان نخست، مفهوم ادراک آگاهانه محیط توسط انسان را در خود دارد که تأثیرگذاری فعالیت های انسانی آن را از حالت توده به فضا تبدیل کرده است. فضاهای عمومی هر جامعه ای یکی از بارزترین عرصه های تجلی هویت، فرهنگ و تمدن آن جامعه می باشد که همانند پلی دنیای کوچک شهری، خرده فرهنگ ها، گروه های متفاوت قومی، نژادی و جنسیتی را بهم متصل می کند. تعاریف فضای عمومی بر دسترسی بدون محدودیت به فضا و فعالیت های متنوع تأکید می کند که قابل ذکرترین شان تعامل اجتماعی است که در نتیجه این دسترسی محدود نشده در آن روی می دهد (مدنی پور، ۱۳۷۹: ۱۳۴). یکی از نیازهای بسیار مهم هر انسان نیاز به برقراری رابطه با دیگران است. این نیاز زمینه ساز حضور انسان ها در فضا می شود. جان لنگ در این ارتباط دو دلیل عمده را بیان می کند: روابط متقابل اجتماعی از آن سو لازم است که احساس تعلق و دوست داشته شدن را در افراد ایجاد می کند. لذا فضاهایی که اینگونه ارتباطات را فراهم می سازند فضاهایی مطلوب محسوب می شوند. از طرف دیگر در حمایت از این نظریه، نیومن بیان می کند که در جاهایی در حد مناطق کوچک که میزان روابط انسانی زیاد است، میزان جنایت و جرائم کم می شود. زیرا تعهدات اجتماعی بالاست و توجه مردم به یکدیگر زیاد است و امکان منزوی شدن افراد وجود ندارد. لذا یک فضای

خوب باید به نیازهای ارتباطی شهروندان پاسخگو باشد (رضازاده، ۱۳۸۸: ۱۰۷). در خلال فرآیند اجتماعی شدن، افراد می‌آموزند که نحوه خاصی از رفتارها زنانه و نحوه دیگری مردانه، تلقی می‌شود. به همین ترتیب ممکن است که ورود زنان و مردان به علت زنانه و مردانه تلقی شدن، به برخی از عرصه‌ها محدود و یا تشویق شود، به نحوی که برخی اماکن به عنوان زنانه و برخی دیگر مردانه شناخته شوند

تفاوت‌های جنسیتی در ادراک در محیط شهری

در ادراک محیط شهری، زنان جزءنگر و مردان کل‌نگرند. این نتیجه براساس پژوهش‌های بسیار و مفصل حاصل شده است. به طور کلی می‌توان گفت: مردان و زنان یک دنیای واحد را از زاویه‌ی دید متفاوتی نگاه می‌کنند. وقتی مردی به اشیاء می‌نگرد، شکل سه بعدی و فضایی آن‌ها را می‌سنجد. آن‌ها اشیاء را با در نظر گرفتن اشکال فضایی‌شان به هم مربوط می‌کنند. این کار مثل قرار دادن قطعات پراکنده‌ی یک پازل است. از طرفی زنان اشیاء تصویر بزرگ‌تری می‌گیرند و به جزئیات آن‌ها توجه بیشتری نشان می‌دهند. برای زنان دریافتن ریزه‌کاری‌ها و ربط دادن یک قطعه به قطعه دیگر از درک شکل فضایی کل یک شیء مهم-تراست (پیروپیز، ۲۰۰۱: ۱۶۸).

برخی از محققان دلیل این امر را مربوط به چگونگی زندگی زنان و مردان اولیه می‌دانند و عقیده دارند، مغز زن و مرد با قدرت‌ها، استعدادها و توانایی‌های متفاوت در طول قرن‌ها تکامل و تغییر یافته است به طور کلی یافته‌ها نشان می‌دهد: "ادراک و دریافت حسی زنان برتر از مردان است" (بندرآباد، ۱۳۹۷: ۱۱۳).

پیشینه عملی

یوسفی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «اشکال بیگانگی شهری در نظر جامعه‌شناسان شهر»، به بررسی، شناسایی و گزینش منابع مرتبط با بیگانگی شهری پرداخته است. در مرحله شناسایی، منابع بیگانگی در حوزه‌های فلسفی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و روانشناسی جستجو گردیده است، که فقط در سه حوزه‌ی روانشناسی، جامعه‌شناسی و فلسفی منابعی مرتبط در این حوزه شناسایی شده است. نتایج مرور نظام مند آرای جامعه‌شناسان شهر درباره بیگانگی شهری بیانگر آن است که بیگانگی شهری پنج نمود عمده دارد: دلزدگی، بی‌سازمانی، پرسه زنی، بیگانگی فضایی حاکی از سلطه فضاهای جدید شهری بر انسان و در نهایت بیگانگی جمعی که بر شکل‌گیری فضای جدیدی تحت تأثیر فضای جریان‌ها در جامعه اطلاعاتی دارد که جدایی کامل مردم از تاریخ، فرهنگ، محصولات تولیدی، از اطرافیان و از خود را در بردارد.

حمید سرفراز (۱۳۹۷)، در پایان‌نامه جامعه‌شناسانه خودش با عنوان «شهرنشینی، قومیت و بیگانگی: یک مطالعه چند بعدی از بلوچستان» بیان می‌کند که بیگانگی، پدیده‌ای روانی-اجتماعی است. بلوچستان، به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است. در این پایان‌نامه ۱۳۷ پاسخ دهنده که به طور تصادفی انتخاب شده بودند، از آن‌ها مصاحبه صورت گرفته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با سطوح بالای شهرنشینی و بیگانگی در بین اکثریت پاسخ دهندگان، مشخص شد که سطح شهرنشینی دارای سطح بالایی از بیگانگی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هر چه سطح شهرنشینی بالاتر باشد، سطح بیگانگی بالاتر است.

ادهمی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با «عنوان عوامل مؤثر بر بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج» به بررسی میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن پرداخت. نتایج نشان داد با کاهش قدرت تصمیم‌گیری دانشجویان بر میزان بیگانگی اجتماعی آن‌ها افزوده می‌شود؛ یعنی هرچه دانشجویان از قدرت تصمیم‌گیری کمتری در مورد ادامه تحصیل، نحوه گذراندن اوقات فراغت، انتخاب همسر و انتخاب شغلشان برخوردار باشند بر میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در زندگیشان افزوده می‌شود. هرچه میزان دینداری دانشجویان در ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی و احساسی بالاتر باشد بر میزان یکپارچگی اجتماعی، نظم و وفاق اجتماعی افزوده شده و از میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی کاسته می‌شود.

ژلینینا (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «فضاهای عمومی به عنوان فضاهای ترس و بیگانگی؟ جوانان در فضاهای عمومی در سن پترزبورگ، روسیه» بر بر اثرات منفی فضای عمومی در یک شهر در حال گذار، مانند طرد اجتماعی و بیگانه‌هراسی در بین جوانان تمرکز دارد. این تحقیق در دو محله در سن پترزبورگ (کوچیپینو «منطقه خواب» دوران شوروی، با مناطق باز بزرگ، آبودنی

کانال، منطقه مسکونی از اوایل قرن بیستم با ساخت و ساز متراکم و مناطق باز کوچک، عمدتاً حیاط‌های داخلی) انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که تفاوت احتمالی در ادراک و استفاده از مکان در بین جوانان با پیشینه اجتماعی متفاوت و همچنین تأثیر محیط ساخته شده و سیستم برنامه‌ریزی بر درک فضای عمومی، بر اساس مشاهده در فضاهای عمومی و مصاحبه با جوانان محلی، که در مورد فضاهای باز بزرگ و برخوردهای دائمی با "دیگران" با تلقی از محله به عنوان خصمانه و با خلق و خوی بیگانه هراسی در بین جوانان مطابقت دارد. فضای عمومی باز به مردم اجازه می‌دهد تا تنوع اجتماعی_قومی را مشاهده کنند. با این حال، این هیچ حس اجتماعی را ایجاد نمی‌کند. برعکس، در فضای ناشناس منطقه باعث افزایش ترس می‌شود.

کرسناتی و رودریگز آلوز (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان «فضای عمومی، معانی از همه جا و هیچ کجا: شرایط فضایی بیگانگی؟» در مطالعات خود به این موضوع می‌پردازند که فضای عمومی - به عنوان میدانی از اعمال روزمره - بین نیروهای جهانی و محلی مبارزه می‌کند که تمایل به تغییر شکل مناظر خاص دارند. یافته‌ها نشان می‌دهند که هم افراط در شرایطی که افراد را از ویژگی‌های خاص محلات جدا می‌کند (به عنوان یک زمینه مشترک واقعی تجربه) و نیز اشکال همگن مصرف برنامه‌ریزی شده و تضعیف نظام‌های سیاسی یعنی اقداماتی که انضباط اجتماعی را تحمیل می‌کند و بر حس تقدم فضای عمومی شهری تأثیر می‌گذارد. از دیدگاه آن‌ها، این انحلال، محیط شهری و فضای عمومی را ایجاد می‌کند که دیگر همتای فیزیکی آن نیست که سبب از بین رفتن اشکال جمعی زندگی، یا حتی کاهش ارزش «عمومی»، که از نظر اوژ «نقاط کور» یا فضایی را ایجاد می‌کند، شرایطی که باعث بیگانگی بین شهر و شهروندان می‌شود.

بایراگ (۲۰۱۷)، در مقاله‌ای با عنوان «بحران شهری: محدودیت‌های حاکمیت از بیگانگی» با هدف توسعه یک چارچوب تطبیقی تحلیل برای بررسی بحران‌های شهری، استدلال می‌کند که نیاز به ایجاد پیوندهای تحلیلی بین «زندگی روزمره و روندهای سیستمی» وجود دارد. بنابراین بینش‌های حاصل از «گزارش‌های خاص» را به هم پیوند می‌دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که بحران‌های شهری به عنوان پدیده‌های سیاسی مطرح می‌شود و مفهوم مارکسیستی «بیگانگی» را به مرکز می‌آورد. نتایج نشان می‌دهد که «بیگانگی» به عنوان یک مکانیسم جهانی تسهیل کننده سرمایه، فرآیند انباشت از طریق سلب مالکیت و به عنوان پیامدهای منفی ذهنی_عاطفی سلب مالکیت، برای ایجاد آن پیوندهای تحلیلی مفید می‌باشند. در نهایت ساختار و نظام سیاسی شهری، که در آن، از خود بیگانگی و بیگانگی به وجود می‌آید.

زمانی و ماهان (۲۰۱۹)، در پژوهشی با عنوان «فضای انتزاعی و بیگانگی عمومی سیاسی فضا در خاورمیانه» با هدف اینکه چگونه فضای انتزاعی دولت - جهانی و به طور خاص در بافت شهرهای خاورمیانه سبب ایجاد فضاهای و ناهنجاری‌هایی در شهرها می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهند صرف نظر از این که این استراتژی‌های همگن که به طور جهانی اعمال می‌شوند، آن‌ها نمی‌توانند به ویژگی‌های زمینه‌ای پاسخ دهند و بنابراین - به شیوه‌ای متناقض - ممکن است خود فضای مقاومت و تفاوت ایجاد کنند.

هاشم سهان (۲۰۲۱)، در پژوهشی تحت عنوان «بیگانگی در ساختار شهری و تأثیر آن بر فرد و جامعه»، به این مطلب اشاره می‌کند که بیگانگی ممکن است ارادی یا غیرارادی باشد و بر انسان تحمیل شود. مفهوم بیگانگی در بسیاری از زمینه‌های دانشی مانند زبان، فلسفه، جامعه‌شناسی و روانشناسی و همچنین رشته معماری که از پدیده‌های دوران مدرن است. پیوند بین محیط ساخته شده و اجزای کالبدی که با انسان به عنوان موجودی اجتماعی حمل می‌کند، الزامات ذهنی و معنوی دارد که عبارتند از: ۱- مؤلفه‌ای که در بر خواهد داشت مورد توجه قرار گیرد و به طور جدی رعایت شود که به نوبه خود باعث کاهش مشکلات اجتماعی ناشی از مشکلات و بحران‌های گسست بین انسان و ساختار شهری از طریق ایجاد حس تعلق ۲- بیگانگی شامل اشکال متعددی از جمله فضایی، اجتماعی است و از خود بیگانگی روانی، که همگی منجر به جدایی پیوند بین فرد به عنوان یک موجود اجتماعی و مکان به عنوان یک محیط فیزیکی می‌شود که منجر به از هم پاشیدگی بافت شهری و شکل‌گیری ساختار شهری متناقض و ایجاد هرج و مرج در فضاهای شهری در حال پوسیدگی می‌شود. ۳- ایجاد مشکلات اجتماعی و عدم دستیابی آن‌ها به عملکرد اجتماعی و روانی آن می‌شود. این مطالعه شامل توصیه‌های بسیاری از جمله ارتباط مستقیم بین محیط ساخته شده به عنوان یک محصول فیزیکی و انسان به عنوان موجودی اجتماعی با الزامات شخصی و معنوی و برای تسکین اجتماعی، مشکلات

و بیماری‌های ناشی از بحران‌های گسست بین انسان و محیط شهری اطراف و همچنین خلاصی از علت‌های واقعی که در پشت احساس بیگانگی وجود دارد.

بررسی پژوهش‌های گذشته نشان داد که پژوهشگران مختلف در حوزه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تا حدودی شهرسازی موضوع بیگانگی از فضای شهری را مورد بررسی قرار داده‌اند. مهم‌ترین موضوعات مورد بررسی در این حوزه تا کنون عبارت بوده‌اند از: شناسایی و یا انتخاب منابع مرتبط با بیگانگی شهری، تأثیر قوم‌گرایی و زندگی شهری بر بیگانگی، بیگانگی‌های فرهنگی و اجتماعی در حوزه شهری، تأثیر تفاوت‌های جنسیتی در شکل‌گیری بیگانگی اجتماعی و فرهنگی و همچنین پیامدهای این بیگانگی بوده است. با نگاهی دقیق‌تر به این پژوهش‌ها در می‌یابیم که بیشتر آن‌ها ضمن داشتن نگاه کلی به موضوع بیگانگی شهری، سعی کرده‌اند با دیدگاه‌های جامعه‌شناسانه، روانشناسانه و بعضاً فلسفی به این موضوع نگاه کرده، و در بهترین حالت تنها به کلید واژه‌هایی مثل فضا و یا ساختارهای شهری اشاره داشته باشند. این دیدگاه کل نگر و عدم توجه بیشتر به ساختار و عناصر شهری، عدم توجه به جغرافیای شهر و موانع و عوامل جغرافیایی و شهرسازی، عدم تناسب نتایج و مباحث با حوزه برنامه‌ریزی شهری آن هم از زاویه دید جغرافیدانان برنامه‌ریزی شهری و از همه مهم‌تر نبودن تعریف مشخص و دقیق از احساس بیگانگی در فضای شهری و ابعاد آن، پژوهشگران را بر آن داشته تا علاوه بر نگاهی تازه به این احساس مدل علی برای احساس بیگانگی در فضای شهری را طراحی و تفاوت ساختاری مدل احساس بیگانگی در فضای شهری را برای جنسیت زن و مرد داشته باشند. در نهایت توزیع و پراکنش فضایی این احساس را در مناطق شهری اهواز را مورد سنجش قرار دهند.

داه‌ها و روش‌شناسی

در این پژوهش کمی، که به روش توصیفی و با هدف تبیین (مدل سازی علی) انجام گرفته است، به دلیل محدودیت‌های بحران ویروس کرونا^۳، پژوهشگران مجبور به استفاده از نمونه‌گیری در دسترس شدند. جامعه آماری این پژوهش شهروندان زن و مرد اهوازی بودند که نمونه ۴۸۰ نفری از مناطق هشت گانه شهرداری اهواز انتخاب شد. ۲۳۰ نفر (۴۸٪) از مشارکت‌کنندگان را زنان با میانگین سنی ۴۱ سال (انحراف استاندارد ۰/۴) تشکیل می‌دادند و ۲۵۰ نفر (۵۲٪) از مشارکت‌کنندگان مردان با میانگین سنی ۴۶ سال (انحراف استاندارد ۰/۳) بودند. ۲۹۰ نفر (۶۰٪) از شرکت‌کنندگان تحصیلات دیپلم و کمتر از دیپلم داشته و ۱۹۰ نفر (۴۰٪) باقیمانده دارای تحصیلات عالی بودند. میانگین درآمدی شرکت‌کنندگان ۶/۷ میلیون تومان در ماه بوده و سعی پژوهشگران بر این بوده است که از هر منطقه شهرداری تعداد مساوی مشارکت‌کننده را انتخاب کنند. داده‌های مورد نیاز در ۶ ماه نخست سال ۱۴۰۱ به کمک پرسشنامه گردآوری شده است. مشارکت‌کنندگان پس از خواندن توضیحات و روش پاسخگویی به سوال‌ها، به طور داوطلبانه به سوال‌ها پاسخ می‌دادند، و به آن‌ها در مورد محرمانه بودن پاسخ‌هایشان مخصوصاً در ارتباط با خانواده و یا دولت اطمینان کافی داده شد. شهروندان می‌توانستند در هر زمانی که بخواهند از ادامه پاسخگویی منصرف شوند. همچنین پژوهشگران برای شهروندان که سواد و یا توانایی جسمی کافی برای پاسخگویی نداشتند سوال‌ها را قرائت و پاسخ‌ها را ثبت می‌کردند. جهت بررسی جغرافیایی احساس بیگانگی در فضاهای شهر اهواز از مدل‌ها و ابزارهای سیستم اطلاعات جغرافیایی و تهیه نقشه استفاده می‌شود. در این پژوهش از روش‌های آماری گرافیک مبنا از جمله روش تخمین تراکم کرنل به کار گرفته شده است. با استفاده از این توابع به شناسایی الگوی توزیع و پراکنش نقطه‌ای و سطحی احساس بیگانگی فضایی و کانون‌های داغ آن پرداخته خواهد شد.

³. Coronavirus Pandemic

ابزار پژوهش

سازه‌های اساسی این پژوهش عبارت بودند از سرزندگی شهری، احساس امنیت، زیست پذیری، دلبستگی فضایی، و احساس بیگانگی در فضای شهری، که به کمک پرسشنامه‌های جداگانه‌ای مورد اندازه‌گیری قرار گرفته‌اند. برای اندازه‌گیری سرزندگی فضاهای شهری از پرسشنامه طراحی شده توسط حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) استفاده گردید. پژوهش حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) ضمن تأیید روایی و پایایی ابزار آن را به منظور سنجش سرزندگی فضاهای عمومی شهر مناسب ارزیابی کرده‌اند. در این پژوهش تنها از ۶ گویه اساسی این ابزار برای اندازه‌گیری سرزندگی شهری در اهواز استفاده کردیم.

ایزدی و حقی (۱۳۹۴) ابزاری به منظور بررسی احساس امنیت در فضاهای عمومی طراحی کرده‌اند، که در آن معیارهای ارزیابی احساس امنیت در فضاهای عمومی از منابع معتبر داخلی و خارجی استخراج و به صورت پرسشنامه طراحی گردید. در این پژوهش از ۵ گویه مهم این پرسشنامه به منظور بررسی امنیت فضاهای عمومی شهر اهواز استفاده کرده ایم.

به منظور اندازه‌گیری میزان زیست پذیری شهری در اهواز از پرسشنامه طراحی شده توسط قنبری و همکاران (۱۴۰۰) استفاده شده است، در این پرسشنامه سعی کردیم مولفه‌های مهم زیست پذیری را که توسط قنبری و همکاران (۱۴۰۰) مدنظر قرار گرفته است را در ۸ گویه گنجانده و به اندازه‌گیری میزان زیست پذیری شهر اهواز از دیدگاه مشارکت کنندگان بپردازیم.

برای اندازه‌گیری میزان دلبستگی شهروندان اهوازی به مکان از پرسشنامه دلبستگی به مکان ویلیامز و ویسک^۴ (۲۰۰۳) استفاده گردید. این پرسشنامه ۱۲ سوال بوده و روایی و پایایی آن توسط ویلیامز و همکاران در سال ۲۰۰۳ مورد ارزیابی قرار گرفته است. احساس بیگانگی در فضای شهری اهواز نیز به کمک پرسشنامه‌ای محقق ساخته و با ۱۵ گویه مورد اندازه‌گیری قرار گرفت، که مراحل رواسازی پرسشنامه در قسمت‌های بعد تشریح خواهد شد.

تحلیل‌های آماری

برازش مدل احساس بیگانگی در فضای شهری

برآورد پارامترهای مدل احساس بیگانگی در فضای شهری با استفاده از یک روش تکرار شونده با بیشینه درست نمایی اطلاعات کامل و از طریق محیط مدل سازی معادلات ساختاری در نرم افزار LISREL 8.8 انجام گردید. ما سعی کردیم از شاخصه‌هایی استفاده کنیم که کمترین حساسیت را به حجم نمونه داشته باشند. این شاخص‌ها سه دسته مهم شاخص‌های برازش مدل ساختاری را شامل می‌شوند: شاخص‌های برازش مطلق^۵، شاخص‌های برازش افزایشی^۶ و شاخص‌های برازش ایجاز^۷. از میان شاخص‌های برازش مطلق: شاخص‌های مربع خی^۸، نیکویی برازش اصلاح شده^۹ و ریشه میانگین مربعات باقیمانده^{۱۰}، همینطور از میان شاخص‌های برازش تطبیقی: شاخص برازش تطبیقی^{۱۱}، و شاخص توکر-لوییس (شاخص برازش هنجار نشده)^{۱۲}، و از میان شاخص‌های ایجاز: شاخص‌های مربع خی بهنجار شده^{۱۳}، شاخص برازش مقتصد هنجار شده^{۱۴} و ریشه میانگین مربعات برآورد^{۱۵} گزارش خواهند شد (جهانی فر، ۱۴۰۱). مقادیر کوچک شاخص مربع خی به همراه مقادیر بزرگ سطح معناداری را برای برازش مدل مطلوب است، اما به دلیل حساسیت بالای این شاخص به حجم نمونه، شاخص‌های پیشنهادی دیگر توسط کلین^{۱۶} (۲۰۱۶)

4. Williams, & Vaske

5. Absolute fit indices

6. Incremental fit indices

7. Parsimony fit indices

8. Chi-square

9. Adjusted goodness of fit index (AGFI)

10. Root mean squared residual (RMR)

11. Comparative fit indices (CFI)

12. Tucker-Lewis or non-normed fit index (TLI or NNFI)

13. Normed Chi-square

14. Parsimonious Normed fit index (PNFI)

15. Root mean squared error of approximation (RMSEA)

16. Kline

نیز بررسی می‌شوند. مقدار مطلوب شاخص‌ها عبارتند از: $AGFI > 0/9$ ، $RMR < 0/08$ ، $CFI > 0/9$ ، $TLI > 0/95$ ، $PNFI > 0/5$ و $RMSEA < 0/08$.

تحلیل تفاوت‌های جنسیتی مدل احساس بیگانگی در فضای شهری

به منظور تفسیر معنی‌دار تفاوت‌های میانگین گروهی برای مدل احساس بیگانگی در فضای شهری (منظور همان تفاوت جنسیتی است)، به جز بررسی تفاوت میانگین‌های ساختاری (میانگین نهفته)، اندازه‌های مدل (پارامترهای ساختاری) احساس بیگانگی در فضای شهری را در گروه‌های زنان و مردان اهوازی با هم مقایسه خواهیم کرد. اندازه‌های مدل (پارامترهای ساختاری) همچون بار گذاری عامل‌ها، واریانس عوامل و کواریانس بین آن‌ها در دو گروه زن و مرد با هم‌دیگر مقایسه خواهند شد (جهانی فر، ۱۴۰۱). این روش ساختار کواریانس و همچنین ارتباط‌های علی بین سازه‌های مدل احساس بیگانگی در فضای شهری اهواز را بین زنان و مردان با یکدیگر مقایسه خواهیم کرد. برای آزمایش تغییر ناپذیری ۱۷ (همسانی) پارامترهای ساختاری (یعنی کواریانس عوامل، بارگذاری عوامل و...) از آزمون تفاوت خی دو استفاده خواهیم کرد. تفاوت معنادار بین خی دو، نشان از تفاوت معنادار پارامترهای ساختاری مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری بین زنان و مردان اهوازی خواهد داشت.

تحلیل آماری برای هنجاریابی پرسشنامه احساس بیگانگی در فضای شهری

قابلیت اجرایی، هماهنگی شکل و سبک قسمت‌های مختلف پرسشنامه احساس بیگانگی در فضای شهری، قابلیت خوانده شدن، گویایی، وضوح زبان از طریق روایی صوری مورد بررسی قرار گرفت. پژوهشگران از ۴۰ شهروند (جز نمونه اصلی نبودند) تقاضا کردند که در مورد (۱) وضوح و گویایی عبارت‌ها و جمله‌های استفاده شده در ابزار، (۲) اینکه آیا شهروندان در سطح آگاهی آنان می‌توانند به گویه‌هایی اینگونه پاسخ دهند یا خیر در مقیاس ۱ تا ۵ امتیاز دهند. از شاخص نمره تاثیر سوال^{۱۸} برای بررسی روایی صوری پرسشنامه استفاده شد (لاکیس، گادبوت و سریس^{۱۹}، ۲۰۰۲). برای محاسبه شاخص روایی ظاهری نسب افرادی که به سوال نمره ۴ یا ۵ داده‌اند در میانگین نمره کسب شده برای هر گویه ضرب می‌شود، اگر فراوانی نسبی مورد انتظار برای گزینه یا نمره ۳، ۵۰ درصد در نظر گرفته شود، مقدار قابل قبول این شاخص برای تأیید روایی ظاهری هر گویه مقادیر ۱/۵ و یا بالاتر از آن است (کوهی رستمی و جهانی فر، ۱۴۰۱). پژوهشگران از ۲۵ جامعه‌شناس، روان‌شناس، معماران و طراحان شهری و همچنین برنامه‌ریزان شهری در مورد ارتباط هر کدام از سوال‌ها با عامل‌ها، و اینکه آیا هر سوال نشانگر مناسبی برای عامل هست و یا نیست اظهار نظر کنند متخصصان به هر سوال نمره ۱ تا ۴ دادند. عدد ۱ به معنی نامرتب بودن سوال، عدد ۲ سوال مرتبط است اما احتیاج به بازنگری کلی دارد، عدد ۳ سوال مرتبط است اما احتیاج به بازنگری جزئی دارد و عدد ۴ یعنی سوال کاملاً مرتبط است. پس از جمع‌آوری نظرها برای تعیین روایی محتوایی از شاخص روایی محتوا^{۲۰} استفاده شد. شاخص روایی محتوایی سوال^{۲۱}: برابر نسبت افراد متخصص است که به گویه نمره ۳ و ۴ دادند به کل متخصصان که سوال را بررسی کرده‌اند. این شاخص می‌تواند اعداد بین ۰ تا ۱ را در برگیرد، که البته مقادیر زیر ۰/۷ باعث رد شدن گویه، مقادیر بین ۰/۷ تا ۰/۷۹ احتیاج به بازنگری و مقادیر بالای ۰/۷۹ قابل قبول هستند (جهانی فر و درفش، ۱۳۹۹)

17. Invariance

18. Item Impact Score

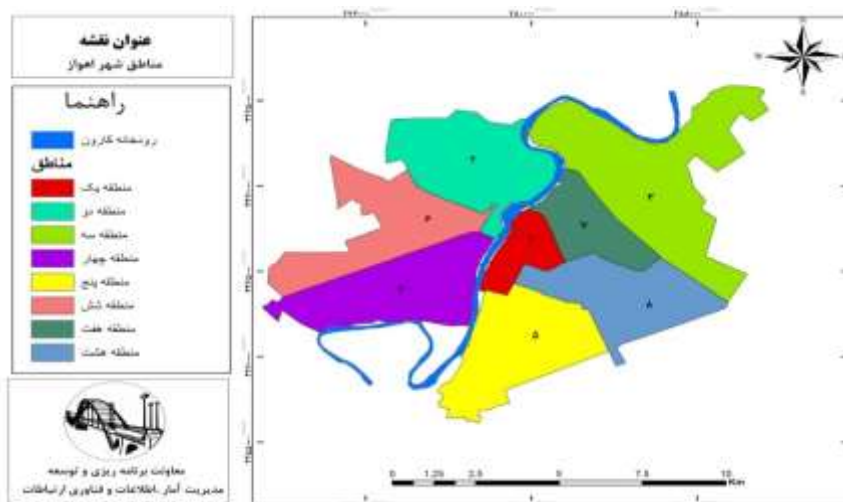
19. Lacasse, Godbout, Series

20. Content validity index (CVI)

21. Item Content validity index (I-CVI)

قلمرو پژوهش

شهر اهواز مرکز استان خوزستان و شهرستان اهواز با ارتفاع متوسط ۱۶ متر از سطح دریا بین ۳۱ درجه و ۱۳ دقیقه شمالی تا ۳۱ درجه و ۲۳ دقیقه شمالی و ۴۸ درجه و ۳۲ دقیقه شرقی تا ۴۸ درجه و ۴۷ غربی واقع و شامل هشت منطقه شهرداری بوده است (رنگزن و همکاران، ۱۳۹۰: ۵). این شهر دارای هشت منطقه ی شهرداری است که هر یک دارای سه یا چهار ناحیه می باشند. این شهر در درون شهرستان اهواز واقع است (امان پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۵). جمعیت این شهر طبق اعلام مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۱۸۴۷۸۸ نفر بوده است (مرکز آمار ایران). مساحت شهر اهواز ۲۰۴۷۷ هکتار است که ۶۹۲۳ هکتار آن در بافت شهری قرار گرفته است. به طوری که ۱۶ درصد کل مساحت استان خوزستان است (سجادیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۹).

شکل ۱- موقعیت محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها

در این بخش سعی کرده‌ایم تا برای ارائه بهتر نتایج آن‌ها را در سه بخش مجزا ارائه کنیم. بخش اول یافته‌ها به برآورد پارامترهای مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری می‌پردازد و شاخص‌های برازش مدل را بررسی می‌کند در پایان نیز روایی مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بخش دوم یافته‌ها مربوط به ویژگی‌های روان‌سنجی و مراحل هنجاریابی پرسشنامه‌ای است که به منظور اندازه‌گیری احساس بیگانگی در فضاهای شهری طراحی شده است. سرانجام در بخش پایانی درباره عملکرد مشارکت کنندگان زن و مرد در پاسخگویی به پرسشنامه اختصاص داده شده است و به بررسی تفاوت جنسیتی مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری اهواز پرداخته‌ایم.

سنجش روایی ظاهری و محتوایی ابزار احساس بیگانگی در فضای شهری

وضوح و گویایی سوال‌های پرسشنامه احساس بیگانگی در فضای شهری از طریق شاخص نمره تأثیر سوال بررسی شد. پیش از اجرای پرسشنامه در نمونه اصلی شهروندان اهوازی از ۴۰ شهروند اهوازی زن و مرد که با نمونه اصلی ارتباطی نداشتند تقاضا شد به سوال‌های پرسشنامه از نظر گویایی و نوشتار نمره ۱ تا ۵ بدهند. نمره تأثیر سوال‌ها از ۱/۷ تا ۲/۴۳ تغییر کرد. باوجود نمره مطلوب روایی ظاهری برخی از گویه‌ها که نمره نزدیک ۱/۵ داشتند به لحاظ کاربرد کلمات مورد بازبینی قرار گرفتند، مشخص کرد که در آن‌ها استفاده از اصطلاحات ناملموس، و جملات نسبتاً طولانی در کنار افعال مجهول باعث ایجاد ابهام در شهروندان شده است. پنل مشترک جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و برنامه‌ریزان شهری که ۲۵ نفر را شامل می‌شدند به طور جداگانه سوال‌های پرسشنامه را بررسی کردند. شاخص I-CVI محاسبه شده برای همه سوال‌ها مطلوب بوده و از نظر متخصصان سوال‌های پرسشنامه ارتباط مفهومی و محتوایی قابل قبولی با مفهوم احساس بیگانگی از فضای شهری داشتند.

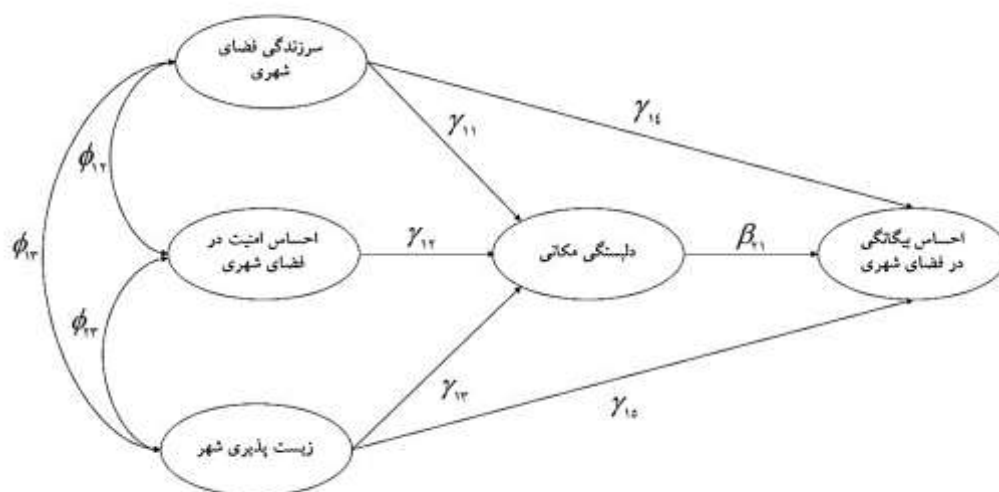
پایایی ابزار احساس بیگانگی در فضای شهری

همسانی درونی پرسشنامه احساس بیگانگی در فضای شهری به کمک ضریب پایایی آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت. کلاین (۲۰۱۶) و تاباچنیک و فیدل (۲۰۱۹) مقدار اطمینان بخش برای آلفای کرونباخ را بیشتر از ۰/۸ پیشنهاد کرده‌اند. پایایی پرسشنامه احساس بیگانگی در فضای شهری مطابق با ضریب آلفای طبقه‌بندی شده^{۲۲} (رئه^{۲۳}، ۲۰۰۸؛ فلت و برنان^{۲۴}، ۱۹۸۹) برابر ۰/۸۲ است که اطمینان بخش و مطلوب است.

برآورد شاخص‌های برازش مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری

داده‌های گردآوری شده در سطح اهواز، به دلیل حضور پژوهشگران، و یا افراد آموزش دیده توسط آن‌ها در هنگام تکمیل پرسشنامه فاقد داده از دست رفته بوده و از همه پرسشنامه‌های تکمیل شده در تحلیل استفاده گردید. داده‌های تجربی مقادیر از دست رفته نداشتند. مقدار کشیدگی متغیرها بین -۰/۵۶ و ۰/۷۱ بوده و مقدار چولگی آن‌ها بین ۰/۳۴ تا ۰/۸۹ است. کلاین (۲۰۱۶) توصیه می‌کند شاخص چولگی و کشیدگی متغیرها بر انحراف استاندارد آن‌ها تقسیم شده و نسبت بدست آمده همچون توزیع طبیعی استاندارد Z مورد تفسیر قرار گیرد. در هیچکدام از متغیرها در سطح معناداری ۰/۰۱ نسبت‌ها از ۲/۵۸ بزرگ‌تر نبودند این نشان از عدم چولگی و کشیدگی داده‌ها داشته و نرمال بودن آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. فاصله ماه‌لانیویس D به عنوان شاخص بررسی داده‌های پرت چند متغیری استفاده شد (تاباچنیک و فیدل، ۲۰۱۹). مقدار D به دست آمده برای پاسخ‌ها به این پرسشنامه در سطح $P < ۰/۰۰۱$ معنادار نبود. داده‌های گردآوری شده هیچکدام پرت نبودند.

مدل علی احساس بیگانگی در فضاهای شهری، شامل ۵ سازه متفاوت بوده که با یکدیگر ارتباط علی داشته و به تبیین احساس بیگانگی در فضاهای شهری اهواز پرداخته‌اند. شکل ۲ ساختار مدل احساس بیگانگی در فضای شهری را نمایش می‌دهد.

شکل ۲- مدل ساختاری علی احساس بیگانگی در فضای شهری

مدل ساختاری شکل (۲) دارای سه متغیر برون زاد^{۲۵} با نام‌های سرزندگی فضای شهری، احساس امنیت در فضای شهری، و زیست پذیری شهری است. در این مدل دل‌بستگی مکانی نقش میانجی را دارد و احساس بیگانگی در فضای شهری متغیر درون‌زاد^{۲۶} مدل است.

22. Stratified alpha

23. Rae

24. Feldt & Brennan

25. exogenous

26. Endogenous

از شاخص‌های برازش مطلق، تطبیقی و ایجاز در رشته‌های مختلف و بین جنسیت‌های زن و مرد به منظور ارزیابی برازش مدل احساس بیگانگی در فضای شهری استفاده شد. شاخص‌های گزارش شده در جدول (۲) نشان می‌دهد، که مدل احساس بیگانگی در فضای شهری با داده‌های گردآوری شده برازش دارند.

جدول ۲- شاخص‌های برازش برای مدل احساس بیگانگی در فضاهای شهری

شاخص برازش	در کل نمونه	زنان	مردان
χ^2	۱۳۳۱/۳۸*(۰/۰۰)	۱۰۲۱/۱۱(۰/۰۰)	۱۹۷۳/۶۶(۰/۰۰)
AGFI	۰/۹۳۹	۰/۹۲۸	۰/۹۵۸
RMR	۰/۰۶۹	۰/۰۶۷	۰/۰۷۸
CFI	۰/۹۲۸	۰/۹۶۶	۰/۹۲۳
TLI	۰/۹۵۸	۰/۹۷۱	۰/۹۵۹
خی دو بهنجار شده	۵۵۲۷/۳۰(۰/۰۰)	۴۹۱۳/۴۵(۰/۰۰)	۴۸۱۱/۸۴(۰/۰۰)
PNFI	۰/۶۲۱	۰/۵۱۹	۰/۵۲۸
RMSEA	۰/۰۴۱(۰/۲۲)**	۰/۰۴۱(۰/۵۳)	۰/۰۵۲(۰/۵۱)
بازه RMSEA با اطمینان ۹۰٪	۰/۰۲۳- ۰/۰۴۷	۰/۰۲۱- ۰/۰۴۷	۰/۰۲۶- ۰/۰۵۹

* یادداشت: مقادیر داخل پرانتز سطح اطمینان P است. $df=360$ ** داخل پرانتز سطح اطمینان P برای آزمون فرضیه $H_0: RMSEA < 0.05$ است.

دستیابی به معیار دقیق مربع خی (مقادیر غیر معنادار مربع خی) در بسیاری از موارد از جمله برای نمونه‌های بزرگ دشوار به نظر می‌رسد. به جز خی دو سایر شاخص‌های جدول ۱ توانسته‌اند معیارهای مطلوب برازش مدل را کسب کنند. مسیرهای علی بین سازه‌های مدل، و همبستگی بین متغیرهای برون‌زاد به کمک نرم افزار لیزرل نسخه ۸٫۸ محاسبه شده است. در جدول (۳) مسیرهای علی بین سازه‌های مدل را به هم طور کلی، هم به صورت تفکیکی بین زنان و مردان نمایش می‌دهد.

جدول ۳- مسیرهای علی (ضرایب مسیر) مدل احساس بیگانگی فضایی شهری در اهواز

ضرایب استاندارد مسیر	در کل نمونه	زنان	مردان
سرزندگی فضای شهری ← دلستگی مکانی	۰/۷۳	۰/۶۵	۰/۵۸
احساس امنیت در فضای شهری ← دلستگی مکانی	۰/۵۴	۰/۷۵	۰/۶۱
زیست‌پذیری در فضای شهری ← دلستگی مکانی	۰/۶۵	۰/۶۸	۰/۵۵
دلستگی مکانی ← احساس بیگانگی در فضای شهری	-۰/۸۱	-۰/۷۳	-۰/۵۹
سرزندگی فضای شهری ← احساس بیگانگی در فضای شهری	-۰/۵۶	-۰/۶۷	-۰/۵۹
زیست‌پذیری ← احساس بیگانگی در فضای شهری	-۰/۷۱	-۰/۶۹	-۰/۶۵

ضرایب مدل در سطح ۰/۰۱ همه معنادار بودند. چون ضرایب به صورت استاندارد محاسبه و گزارش شده‌اند، قابل مقایسه هستند، این گفته به این معنا است که بزرگ بودن ضریب در یک مسیر به معنی تأثیر علی بیشتر است. آنگونه که در جدول ۲ می‌بینید، سرزندگی فضای شهری تأثیر بیشتری بر دلستگی مکانی در شهر اهواز داشته است، که میزان این تأثیر در زنان بیشتر از مردان است. تأثیر منفی دلستگی مکانی روی احساس بیگانگی در فضای شهری نیز در مدل روشن است، در زنان این تأثیر منفی کمی قوی‌تر است. مدل ساختاری احساس بیگانگی در فضای شهری دارای ساختار کواریانس نیز هست، به این معنی که همبستگی بین متغیرهای برون‌زاد را نیز در نظر گرفته است. میزان همبستگی بین سرزندگی فضای شهری، با احساس امنیت و زیست‌پذیری شهری به ترتیب ۰/۷۴ و ۰/۸۹ است. همچنین همبستگی کانونی بین احساس امنیت در فضای شهری و زیست‌پذیری شهری برابر ۰/۷۱ است.

احساس بیگانگی فضای شهری و تفاوت‌های جنسیتی

احساس بیگانگی در فضای شهری بین زنان و مردان به طور متفاوت بروز می‌کند، طبیعی است که ساختار علی این احساس نیز بین زنان و مردان متفاوت باشد، برای بررسی این حدس، ساختار علی شکل ۱ را بین زنان و مردان با هم مقایسه نمودیم. ما سعی کردیم با اعمال محدودیت بر پارامترهای ساختاری مختلف مدل‌های مربوط به زنان و مردان تفاوت جنسیتی موجود در ساختار علی احساس بیگانگی را نشان دهیم. جدول (۴) محدودیت‌های متفاوتی را نشان می‌دهد که برای بررسی تغییرپذیری پارامترهای ساختاری مدل احساس بیگانگی در فضای شهری در بین گروه‌های زن و مرد اعمال شده است. برای هر محدودیت نیز شاخص برازشی را گزارش نموده‌ایم.

جدول ۴- مدل‌های چند گروهی اندازه‌گیری تفاوت‌های جنسیتی برای مدل علی احساس بیگانگی در فضای شهری

محدودیت اعمال شده بر مدل احساس بیگانگی در فضای شهری	د. d f	ت. χ^2	CF I
پارامترهای مدل آزادانه برآورد شده‌اند	۱۲۰/۴۱	۴۳	/۹۷۳
ضرایب مسیر در گروه زنان و مردان یکسان فرض شود	۱۲۴/۴۳	۴۵	/۹۷۰
ضرایب مسیر و مقادیر ثابت در گروه زنان و مردان یکسان فرض شود	۱۲۸/۹۸	۴۹	/۹۷۱
ضرایب مسیر، مقادیر ثابت و باقیمانده‌ها در گروه زنان و مردان یکسان فرض شود	۱۳۲/۷۷	۵۱	/۹۷۱
واریانس عامل‌ها، و کواریانس بین عوامل در گروه زنان و مردان یکسان فرض شود	۱۳۶/۹۹	۵۲	/۹۷۱

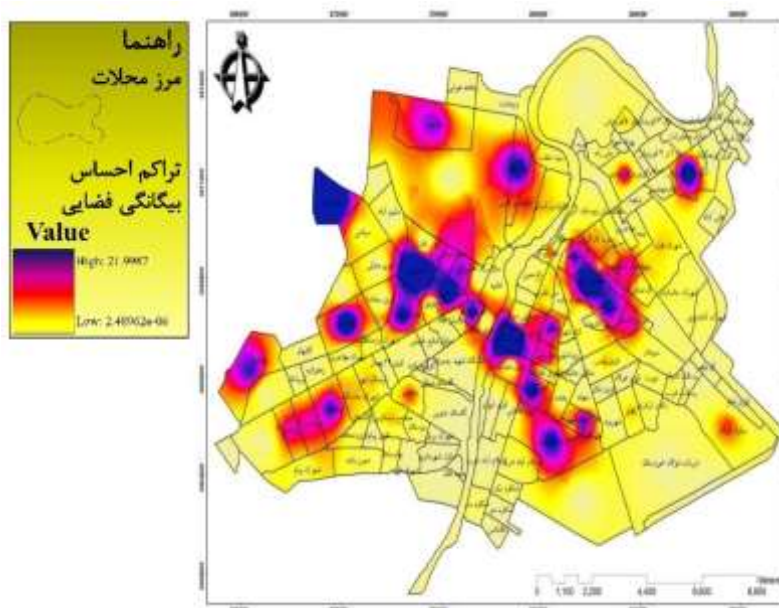
سطح معناداری شاخص χ^2 دو کمتر از ۰/۰۱ است. مقادیری از χ^2 دو که به کمک حروف الفبا نشانه گذاری شده اند، مربوط به تفاوت همان مدل با مدل قبل از آن است. به طوری که χ^2 دو (الف) یعنی تفاوت با پارامترهای مدلی که آزادانه برآورد شده‌اند. χ^2 دو (ب) تفاوت با مدلی که ضرایب مسیر در دو گروه یکسان فرض شدند. (ج) تفاوت با مدلی که ضرایب مسیر و مقادیر ثابت در دو گروه یکسان فرض شدند. (د) تفاوت با مدلی که ضرایب مسیر، مقادیر ثابت و باقیمانده‌ها در دو گروه یکسان فرض شدند. آنگونه که در جدول ۳ می‌بینید ابتدا مدل با پارامترهای آزاد برآورده شد. افزودن قیدها به مدل در ردیف‌های دوم به بعد جدول ۳ باعث کاهش جزئی در برازش آن با داده‌های تجربی شده است. معنادار بودن تفاوت χ^2 و همچنین تفاوت بین CFI بین مدل‌های مقید پیشنهادی در جدول ۳ نشان می‌دهد که مدل احساس بیگانگی در فضای شهری، هم در واریانس عوامل (یعنی واریانس سرزندگی فضای شهری، واریانس زیست پذیری شهری، واریانس احساس امنیت در فضای شهری، واریانس دلبستگی مکان، و واریانس احساس بیگانگی در فضای شهری) و هم در کواریانس بین عوامل در دو گروه جنسیتی زن و مرد تغییر پذیر است. تفاوت بین پارامترهای ساختار علی در دو مدل مربوط به زنان و مردان نشان از تغییر پذیری این ساختار نسبت به جنسیت است و به زبان ساده‌تر ساختار علی احساس بیگانگی در فضای شهری بین زنان و مردان متفاوت عمل می‌کند.

علاوه بر بررسی ساختار علی احساس بیگانگی در فضای شهری تفاوت میانگین در ساختار صفت مکنون برای عامل احساس بیگانگی در فضای شهری نیز بررسی شد. میانگین نهفته (میانگین احساس بیگانگی در فضای شهری) برای گروه زنان به مقدار صفر ثابت گردید و میانگین گروه مردان به طور آزادانه برآورد شد. پس از محاسبه اندازه اثر مشخص شد که به صورت معناداری ($d = 0.13, p = 0.01$) احساس بیگانگی در فضای شهری زنان نسبت به مردان در اهواز بیشتر است. هر چند این برتری در دلبستگی مکانی ($d = 0.23, p = 0.0001$)، و احساس امنیت ($d = 0.08, p = 0.0001$) نیز وجود داشت اما چندان قوی و معنادار نبودند.

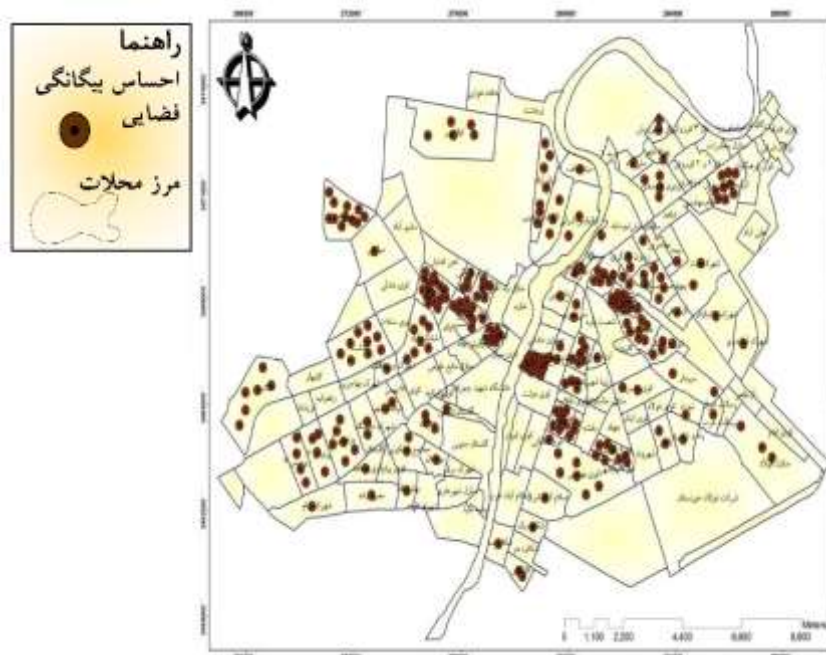
پراکنش فضایی احساس بیگانگی در اهواز

شناسایی مکان‌ها و کانون‌های احساس بیگانگی راه مهم برای جلوگیری از انزوای اجتماعی، افزایش مشارکت شهروندان، افزایش دلبستگی مکانی و همچنین کاهش سایر آسیب‌های اجتماعی در شهر اهواز است. بدین منظور در این قسمت به شناسایی و تحلیل فضایی کانون‌های تمرکز احساس بیگانگی در شهر اهواز می‌پردازیم. آزمون تخمین تراکم کرنل یکی از مناسب‌ترین روش‌ها برای به تصویر کشیدن کانون‌های ناامنی فضایی، عدم زیست‌پذیری، عدم سرزندگی و نبود دلبستگی مکانی در مناطق شهری که نشان دهنده احساس بیگانگی هستند و به صورت سطح پیوسته نشان داده می‌شوند. روش تخمین تراکم کرنل سطح همواری از تغییرات احساس بیگانگی فضایی در روی محدوده ایجاد می‌نماید (اکبری و دیگران، ۱۳۹۳: ۲).

شکل ۳- نقشه پراکنندگی احساس بیگانگی در شهر اهواز

در شکل (۳) پراکنندگی کیفی توزیع کمیت احساس بیگانگی فضایی را در شهر اهواز نشان می‌دهد. طبق شکل بیشترین تمرکز احساس بیگانگی نسبت به فضا از دیدگاه شهروندان در محلات لشکرآباد، کمپلو جنوبی، خشایار، شلنگ آباد، گل‌دشت، عین دو، ملاشیه، پردیس یک، کیان‌آباد، آخر اسفالت، یوسفی، خروسبیه، کوی مهدیس، یوسفی، فاز ۲ پادادشهر، منبع آب، حصیرآباد، بیست متری شهرداری، آسیاباد، زویه ۱ می‌باشد که بیشترین تراکم احساس بیگانگی برای شهروندان اهوازی در این محلات بوده است. با بررسی نقشه‌ی بدست آمده با این روش به این نتیجه می‌رسیم که توزیع احساس بیگانگی در فضا در سطح شهر اهواز به گونه‌ای می‌باشند که بخش‌هایی از شهر با میزان بسیار بالای احساس بیگانگی مواجه هستند و به عکس برخی مناطق شهری دارای تراکم احساس بیگانگی کم و حتی عاری از بیگانگی در فضاهای شهری می‌باشند. براساس نقشه پراکنش فضایی احساس بیگانگی، بیشتر در مناطق و نواحی بافت‌های فرسوده شهری از جمله از منطقه یک مرکز شهر و محله یوسفی، از منطقه سه محله زویه، از منطقه چهار محله لشکرآباد، از منطقه پنج محله ملاشیه، از منطقه شش محلات شلنگ‌آباد و عین دو و از منطق هفت شهر اهواز محلات منبع‌آب، حصیرآباد و عامری که کمترین خدمات شهرداری در آن‌ها وجود دارد احساس بیگانگی در بالاترین حد خود شکل گرفته است.

شکل ۴- نقشه توزیع نقطه‌های احساس بیگانگی فضایی در شهر اهواز

در شکل شماره (۴) توزیع نقطه‌های احساس بیگانگی فضایی در شهر اهواز به تصویر کشیده شده است. به منظور تحلیل فضایی و جغرافیایی احساس بیگانگی مناطق ابتدا محل‌هایی که به دلیل ناامن بودن، نداشتن سرزندگی، نداشتن ویژگی‌های زیست‌پذیری و همچنین نقاطی که به دلیل شرایط محیطی شهروندان در آن‌ها عدم دل‌بستگی را دارند، بروز احساس بیگانگی در این فضاها به صورت نقطه‌ای در پایگاه داده مکانی ذخیره و کمیت‌سازی شد، سپس با استفاده از مدل‌های تحلیلی الگوی فضایی احساس بیگانگی در سطح شهر استخراج و بر این اساس، شکل‌گیری کانون‌های احساس بیگانگی مورد سنجش قرار گرفت. با توجه به شکل (۴) بیشترین مراکز که مشخصاً به دلیل وجود شرایط محیطی شهروندان در آن‌ها احساس ناخوشایندی دارند و از آن به عنوان احساس بیگانگی برداشت شده است در محدوده‌های مرکز، غرب و جنوب غربی و کمترین در محدوده شمال شهر اهواز می‌باشند. به ترتیب بالاترین بخش‌هایی از شهر که شهروندان در آنجا احساس بیگانگی نسبت به آن‌ها را دارند و نقاط اصلی سبب احساس بیگانگی شوند در محلات آخر اسفالت، خشایار، حصیرآباد، عین دو، کمپلو جنوبی، گلدشت بوده است.

نتیجه‌گیری

احساس بیگانگی در فضای شهری، از دیدگاه برنامه‌ریزان شهری و با تکیه بر مولفه‌های فضایی و مکانی، دست مایه این پژوهش قرار گرفته است تا بتوان ساختار علی منسجم و منطقی را برای بروز این احساس در جامعه شهری پی‌ریزی کرد. ساختار علی پیشنهادی در این پژوهش به کمک مدل‌سازی معادلات ساختاری بررسی و مورد تایید قرار گرفت. عوامل برونزای این مدل که به طور مستقیم و غیر مستقیم بر احساس بیگانگی در فضای شهری تاثیرگذار هستند عبارت بودند از سرزندگی در فضای شهری، امنیت شهری، و زیست‌پذیری فضای شهر. دل‌بستگی فضایی به عنوان نزدیک‌ترین مفهوم به احساس بیگانگی از فضای شهری به عنوان متغییر میانجی انتخاب شد و البته آنگونه که انتظار می‌رفت مستقیم‌ترین و شدیدترین تأثیر را بر احساس بیگانگی در فضای شهر داشته است. مدل علی ما نشان داد که مفاهیم برونزای مدل همچون سرزندگی شهری و زیست‌پذیری فضای شهر، به ترتیب به لحاظ نقش در علت بروز احساس بیگانگی در فضای شهری در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

زیست‌پذیری فضای شهر، یکی از عوامل تاثیرگذار بر احساس بیگانگی در فضای شهری است، زیست‌پذیری شهر هم به طور مستقیم، و هم به طور غیر مستقیم (با تاثیر گذاری بر دل‌بستگی فضایی) می‌تواند موجب بروز این احساس شود. با توجه به رابطه علی منفی که در مدل ساختاری پژوهش به وجود آمده است می‌توان این گونه استنباط کرد که افزایش شاخصه‌های مطلوب زیست‌پذیری در شهر مانند دسترسی‌ها، محیط زیست شهری، حمل و نقل مناسب، و تناسب فضاهای شهری با جنسیت،

توانایی‌ها، و محدودیت‌های شهروندان می‌تواند موجب کاهش احساس بیگانگی در فضای شهری شود. البته نباید از تاثیر غیر مستقیم زیست‌پذیری شهر بر احساس بیگانگی هم غفلت کرد، زیست‌پذیری بهتر شهر موجب افزایش دلبستگی مکانی افراد شده و ارتباط علی مثبت بین این دو به طور همزمان می‌تواند باعث کاهش احساس بیگانگی از فضاهای شهری شود. در این میان تاثیرپذیری احساس بیگانگی زنان در فضای شهری از زیست‌پذیری شهر بیشتر از مردان می‌باشد. رابطه علی قوی در مدل ساختاری بین زیست‌پذیری و احساس بیگانگی بوجود آمده است که شدت این رابطه در زنان بیشتر از مردان است. ساختار فیزیولوژیک زنان، احساسات و توانایی آنان، سیاستگذاری‌های مردانه شهر، عدم تناسب فضاهای شهری با جنسیت زنان در شدیدتر شدن این ارتباط نقش مهمی ایفا کرده است.

امنیت در فضای شهر، زمینه‌ای را برای انجام فعالیت‌های شهری، و افزایش حضور افراد در فضاهای شهری فراهم می‌کند، شهرهای امن‌تر موجب افزایش دلبستگی مکانی شهروندان به فضاهای شهری می‌شود. مدل پیشنهادی این پژوهش به خوبی ساختار علی بین امنیت شهر، دلبستگی مکانی و احساس بیگانگی در فضای شهری را به تصویر کشیده است. امنیت شهر از یک سو می‌تواند وابستگی و تعلق افراد را به مکانهای عمومی، فضاهای تفریحی، معابر، و فضاهای پرتردد شهر افزایش دهد، که دلبستگی به این فضاها می‌تواند احساس بیگانگی را کاهش دهد، و از سوی دیگر امنیت بیشتر در شهر بدون واسطه موجب کاهش احساس بیگانگی در فضای شهری می‌شود. زنان و مردان نسبت به شهری که در آن بتواند با امنیت تردد، و فعالیت کنند، احساس بیگانگی کمتری دارند اما تاثیر امنیت بر احساس بیگانگی زنان بیشتر از مردان است. مدل علی نشان داده که زنان به خاطر ماهیت جنسی، و احساسی که دارند و البته توجه کمتری که در طراحی فضاهای شهری به جنسیت‌شان شده است، در شهرها احساس امنیت کمتری دارند و این فقدان احساس امنیت در آنها موجب افزایش احساس بیگانگی در زنان شده است. زنانی بیشتر در فضای شهر احساس بیگانگی می‌کنند که شهر را ناامن‌تر برای خود می‌دانند.

شهر سرزنده، یا همان سرزندگی شهری به مجموعه ارتباطات، معاملات، و ظواهر شهر بستگی دارد. شهرهای سرزنده به لحاظ فیزیکی و طراحی، چنان کاربرپسند طراحی می‌شوند که احساس و ادراک شهروندان را نیز متاثر ساخته و موجب دلبستگی بیشتر افراد به مکان می‌شود. دلبستگی مکانی تنها معلول شهرهای سرزنده نیستند، سرزندگی شهری به تنهایی می‌تواند موجب کاهش احساس بیگانگی در فضاهای شهری شود. مدل علی پژوهش همانطور که انتظار هم می‌رفت نشان داد فضاهای شهری سرزنده به طور مستقیم و غیر مستقیم (وجود دلبستگی به عنوان میانجی) بر احساس بیگانگی افراد در فضاهای شهری تاثیر می‌گذارد. این نتیجه را می‌توان اینگونه معنا کرد که روابط تعریف شده در فضای شهری بین شهروندان، محیط طراحی شده برای شهروندان، سیاستگذاری‌های مکانی و فضایی در شهر، و نمایش و تظاهرهای شهر از عوامل مهمی هستند که می‌توانند موجب بروز احساس بیگانگی و یا کاهش آن شوند. ایجاد ارتباطات درست شهری، سیستم حمل و نقل مناسب، فضاهای شهری کاربرپسند، تناسب فضاهای شهر با محدودیت‌ها و جنسیت افراد، مبلان و طراحی زیبای شهری می‌تواند شهر را سرزنده‌تر کرده و موجب کاهش احساس بیگانگی از فضای شهری شود. زنان از سرزندگی شهر بهره بیشتری از مردان می‌برند. شهر سرزنده‌تر برای زنان، احساس‌های منفی کمتری را به آنها تحمیل خواهد کرد. زنان در شهرهای امن و سرزنده احساس بیگانگی کمتری داشته و تعلق بیشتری به فضای شهری خواهند داشت.

با توجه به نقشه‌ی تراکم کرنل و همچنین نقشه توزیع نقطه‌ای احساس بیگانگی در شهر اهواز از دیدگاه شهروندان فضاهایی که بیشترین احساس بیگانگی را القاء می‌کنند در محدوده‌های مرکز، غرب و جنوب غربی و کمترین در محدوده شمال شهر اهواز می‌باشند. بیشترین تمرکز احساس بیگانگی نسبت به فضا از دیدگاه شهروندان در محلات لشکرآباد، کمپلو جنوبی، خشایار، شلنگ آباد، گلدشت، عین دو، ملاشیه، پردیس یک، کیان‌آباد، آخر اسفالت، یوسفی، خروسیه، کوی مهدیس، یوسفی، فاز ۲ پادادشهر، منبع آب، حصیرآباد، بیست متری شهرداری، آسیاباد، زویه می‌باشد که بیشترین تراکم احساس بیگانگی برای شهروندان اهوازی در این محلات به وجود آمده است. این محلات که کمترین خدمات شهرداری در آنها وجود دارد احساس بیگانگی در بالاترین حد خود در آنها شکل گرفته است. به ترتیب بالاترین بخش‌هایی از شهر که شهروندان در آنجا مشخصاً احساس بیگانگی نسبت به آنها را دارند و نقاط اصلی سبب بروز احساس بیگانگی هستند در محلات آخر اسفالت، خشایار، حصیرآباد، عین دو، کمپلو جنوبی، گلدشت بوده است.

همانطور که در نقشه‌های احساس بیگانگی نشان داده شد در این بخش‌ها از شهر به دلیل کمبود و یا نبود عوامل کالبدی همچون فضای سبز مناسب، وجود امکانات رفاهی (سطل زباله، توالت عمومی و...)، وجود نشیمنگاه‌ها، فواره‌ها و آب نماها، فضای پارکینگ، در کنار عوامل فضایی مانند پیوند و اتصال شبکه دسترسی و حمل و نقل، طراحی مناسب فضاهای شهری همچنین وجود فضاهای بی‌دفاع در این فضاها، عدم نورپردازی مناسب و تاریکی فضا، آلودگی محیطی، نبود نمادها و عنصرهای اطلاعاتی در فضاها، عدم دسترسی به حمل و نقل عمومی، وجود فضاهای بی‌کران و خالی و اضطراب آور، خیابان‌های شلوغ و مملو از جمعیت که احساس ناامنی شهر را در این مناطق و محلات تشدید می‌کنند و زیست‌پذیری این محلات را پایین می‌آورند، همگی موجب تشکیل و قوت گرفتن احساس بیگانگی شهروندان از این فضای شهری می‌شود.

پیشنهادها

پیشنهاد می‌شود، در طراحی فضاهای شهری، به منظور جلوگیری از انزوای اجتماعی که از پیامدهای مهم احساس بیگانگی در فضای شهری است، به مولفه‌های مهمی همچون سرزندگی شهری، زیست‌پذیری شهری، و امنیت شهر توجه بیشتری شود. در این راستا نورپردازی‌های مناسب به لحاظ زیباشناختی و مکان محوری، کاهش فضاهای پرت، و رهاشده در شهر، کنترل بیشتر مناطق شهری که جرم‌خیز و ناامن هستند، و افزایش دسترسی شهروندان به خدمات شهری در فواصل مکانی نزدیک به محل زندگی، موجب افزایش احساس امنیت شهری خواهد شد، که منجر به کاهش احساس بیگانگی می‌شود. ایجاد فضاهای سرگرمی و تفریحی به صورت غیر متمرکز و محله‌ای، استفاده از فضای سبز برای افزایش حس سرزندگی، توجه به طراحی شهر به لحاظ زیبایی مکان و عناصر فرهنگی و قومی، ایجاد پیاده‌روه‌های نفوذپذیر در فضای شهر، هم می‌تواند سرزندگی شهر را افزایش دهد و هم موجب زیست‌پذیری بهتر آن شود.

پژوهشگران به خوبی می‌دانند که نمونه‌گیری در دسترس، و جامعه آماری شهر اهواز، از مهم‌ترین محدودیت‌های کار آن‌ها است. شهر اهواز و شهروندان آن به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، و مدیریت آن دچار مشکلات شهری است که خود می‌توانست موجب ایجاد احساس بیگانگی شوند و البته در مدل ما جایی نداشتند. همچنین قومیت‌های متنوعی که در اهواز زندگی می‌کنند و شکافهای اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی عمیق بین شهروندان اهوازی می‌تواند نتایج و مدل ساختاری را تحت تاثیر بگذارد. پیشنهاد پژوهشگران برای آینده نمونه‌گیری تصادفی و استفاده از جوامع همگن‌تر برای بررسی مدل‌های علی ساختاری برای احساس بیگانگی در فضای شهری است.

تقدیر و تشکر

این پژوهش مستخرج از رساله دکتری مریم آزادبخت به راهنمایی دکتر سعید امانپور و دکتر مصطفی محمدی ده‌چشمه و مشاوره دکتر مجتبی جهانی فر در بخش جغرافیای دانشگاه شهید چمران اهواز می‌باشد.

منابع

- ادهمی، جمال. (۱۳۹۷). *عوامل مؤثر بر بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج*. مسائل اجتماعی ایران، ۹(۱)، ۲۷-۵.
- اکبری، مهدی؛ صادقی، مظفر؛ شیرواند، مهران. (۱۳۹۳). *تحلیل فضایی-زمانی وقوع جرایم در فضاهای شهری (عرضه، خرید و فروش و سوء مصرف مواد مخدر در منطقه ۱۶ کلانشهر تهران)*. مدیریت شهری، شماره ۳۷، ۵۷-۷۲.
- امان پور، سعید؛ ظریفی، کوکب. (۱۳۹۱). *ابعاد اقتصادی حاشیه‌نشینی در شهر اهواز*. چهارمین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، مشهد، صص ۱-۱۸.
- ایزدی، محمد سعید؛ حقی، محمدرضا. (۱۳۹۴). *ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری*. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی ۱۳(۲)، 5-12. doi: 10.22059/jfaup.2015.56713

- بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۷). **جنسیت و تفاوت در ادراک محیط شهری؛ انگاره ها و معیارها**. جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران) ۱۶(۵۹).
- پیز، باربارا؛ پیز، آلن. (۲۰۰۱). **چرا مردان گوش نمی دهند و زنان نمیتوانند نقشه بخوانند**. ترجمه: ناهید رشید و نسرین گلدار، انتشارات آسیم، چاپ هفتم.
- جهانی فر، مجتبی؛ درفش، حجت اله. (۱۳۹۹). **ارزیابی ویژگی های روان سنجی نسخه فارسی پرسشنامه نگرش ها درباره یادگیری علوم با بهره گیری از مدل سوال پاسخ چند ارزشی**. فصلنامه روانشناسی شناختی ۸(۱)، ۲۶-۱.
- جهانی فر، مجتبی. (۱۴۰۱). **سنجش تفاوت های جنسیتی در مدل خودپنداره تحصیلی درس فیزیک**. علوم تربیتی، ۲۹(۱)، ۸۱-۱۰۲. doi: 10.22055/edus.2022.39113.3300
- حبیبی، کیومرث؛ نسترن، مهین؛ محمدی، مهرداد. (۱۳۹۵). **سنجش و ارزیابی سرزندگی فضاهای عمومی شهری و نقش آن در ارتقای کیفیت زندگی جوانان موردشناسی: خیابان نظر شرقی شهر اصفهان**. جغرافیا و آمایش شهری منطقه ای، ۱۹(۶)، ۱۶۱-۱۸۰. doi: 10.22111/gaij.2016.2545
- رضازاده، راضیه؛ محمدی، مریم. (۱۳۸۸). **بررسی عوامل محدود کننده حضور زنان در فضاهای شهری**. نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۸.
- رنگزن، کاظم؛ فیروزی، محمدعلی؛ تقی زاده، ایوب؛ مهدی زاده، رامین. (۱۳۹۰). **بررسی و تحلیل نقش کاربری اراضی در شکل گیری جزایر حرارتی با استفاده از Rc, Gis: نمونه موردی "شهر اهواز"**. اولین سمینار ملی کاربرد GIS در برنامه ریزی اقتصادی، اجتماعی و شهری، ۲۱ص.
- سجادیان، ناهید؛ شجاعیان، علی؛ کرملاجعب، حسین. (۱۳۹۱). **بررسی مکانی کانون های انواع جرائم سرقت در شهر اهواز**. فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم انداز زاگرس، ۴(۱۳)، ۱۸۸-۱۶۵.
- فرزانه، فرانک. (۱۳۹۰). **درآمدی بر تعامل مفاهیم جنسیت و فضا، مجله علمی معماری و شهرسازی**. دانشکده شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، ۲۱(۲)، ۹۹-۱۱۰.
- قنبری، محمد؛ اجزاء شکوهی، محمد، رهنما، محمد رحیم؛ خوارزمی، امید علی. (۱۴۰۰). **تحلیلی بر زیست پذیری شهری با تاکید بر شاخص مسکن (مطالعه موردی: کلان شهر مشهد)**. جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۸(۱)، ۱۲۱-۱۰۱. doi: 10.22067/jgusd.2021.44445.0.۱۰۱
- کوهی رستمی، منصور؛ جهانی فر، مجتبی. (۱۴۰۱). **تدوین و اعتباریابی مقیاس سنجش رفتار اطلاعاتی در بحران**. علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ۸(۲)، ۴۵۴-۴۲۷. doi: 10.22091/stim.2021.6466.1511
- کوهی، خدیجه. (۱۳۹۹). **الگوی جنسیتی شدن معکوس فضاهای شهری در تعارض با حقوق و حضور زنان در نظام حقوقی ایران**. ششمین کنفرانس بین المللی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران. مدنی پور، علی. (۱۳۷۹). ترجمه فرهاد مرتضایی، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- میرزاحسین، سارا؛ احمدی، ملیحه؛ ذاکر حقیقی، کیانوش. (۱۴۰۰). **ارزیابی زیست پذیری مبتنی بر متغیرهای حس تعلق به مکان (مطالعه موردی: منطقه ۱ کلان شهر تهران)**. پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، ۹(۲)، ۳۸۵-۳۶۱.
- نقدی، اسدالله؛ دارابی، سارا. (۱۳۹۳). **دسترسی زنان به فضاهای شهری (مطالعه موردی: زنان شهر ایران)**. زن در فرهنگ و هنر، ۶(۴).
- یوسفی، علی؛ محمدی، فردین؛ میرزایی، آیت الله. (۱۳۹۷). **اشکال بیگانگی شهری در نظر جامعه شناسان شهر**. مطالعات جامعه شناختی، ۲(۲)، ۵۰۴-۴۸۱.

- Bacon, D. R., Sauer, P. L., Young, M. (1995). *Composite Reliability in Structural Equations Modeling*. Educational and Psychological Measurement, 55(3), 394–406.
<https://doi.org/10.1177/0013164495055003003>
- Bin Bishr, A. (2019). *Happy Cities Agenda*. Global Happiness and Wellbeing Policy Report 2019, Chapter 7, 112 -139.
- Carmen, M. (2020). *The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation*. Journal of Urban Affairs, Published online: 03 Apr 2020.
- Feldt, L. S., Brennan, R. L. (1989). *Reliability*. In Educational Measurement, 3rd ed. (pp. 105–146). American Council on Education.
- Gharai, F.(2012). *Identification of environmental factors by relying on physical and aesthetic characteristics and its impact on the presence of women in public spaces of the city*. 1th Conference on Women and urban life. Tehran.
- Goussous, J., Tayoun, L. (2020). *A Holistic Approach to Slum Reduction: Finding Gaps in Cairo's 'How-to-Deal' model with International Collected Experience*. Cities & Health, 31(4), 1-15.
- Madanipour, A., Shucksmith, M., Brooks, E. (2021). *The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion*. European Planning Studies, 1-18.
- Hashem Sahan. A. (2021). *Alienation in the urban structure and its impact on the individual and society*. *Journal of Legal*. Ethical and Regulatory Issues.
- Hurubeana, A. (2113). *Gender Equality Policies, Social Citizenship and Democratic Deficit in the Post-communist Romanian Society*. Lumen International Conference Logos Universality.
- Kline, R. B., Little, T. D. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Press.
- Lacasse, Y., Godbout, C., Sériès, F. (2002). *Health-related quality of life in obstructive sleep apnoea*. European Respiratory Journal, 19(3), 499 <https://doi.org/10.1183/09031936.02.00216902>
- Mendonça, R., Roebeling, P., Martins, F., Fidélis, T., Teotónio, C., Alves, H., Rocha, J. (2020). *Assessing Economic Instruments to Steer Urban Residential Sprawl, Using a Hedonic Pricing Simulation Modelling Approach*. Land Use Policy, 92, 104458.
- Rae, G. (2008). *A note on using alpha and stratified alpha to estimate the reliability of a test composed of item parcels*. British Journal of Mathematical and Statistical Psychology, 61(2), 515–525.
<https://doi.org/10.1348/000711005X72485>
- Seeman, M. (1959). *On the Meaning of Alienation*. American sociological Review, 24: 783-791.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson.
<http://queens.ezp1.qub.ac.uk/login?url=http://ebookcentral.proquest.com/lib/qub/detail.action?docID=5581921>
- Williams, D.R., Vaske, J.J. (2003). *The Measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach*. Forest Science, 49, 830-840.
- Zayari, K., Torkamanniya, N. (2019). *Evaluating women use of urban transport system (Case study: 6th. district of Tehran)*. Urban - Regional Studies and Research Journal. Vol. 5 – No. 19 .pp149-168(Persian).